

<https://doi.org/10.36719/2789-6919/43/82-85>

Elmar Əliyev
Azərbaycan Universiteti
magistrant
<https://orcid.org/0009-0000-5929-657X>
elmar.aliyev.3005@gmail.com

Büdcə daxilolmalarında vergitutma və auditin inkişaf istiqamətləri

Xülasə

Məqalədə müasir şəraitdə vergitutma və auditin inkişaf istiqamətlərindən bəhs edilir. Son illər ölkəmizdə beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan müasir vergitutma sahəsində aparılan davamlı iqtisadi islahatlar çox məqsəduyğundur. Vergitutma və audit bu daxilolmaların düzgünlüyünü və şəffaflığını təmin etmək baxımından böyük rol oynayır. Bu məqalədə, büdcə daxilolmalarında vergitutma və auditin inkişaf istiqamətləri nəzərdən keçiriləcəkdir. Vergitutma, dövlətin maliyyə resurslarını toplaması və iqtisadi siyasətini həyata keçirməsi baxımından mühüm rol oynayır. Büdcə daxilolmalarının əsas mənbələrindən biri olan vergilər, dövlətin sosial və infrastruktur layihələrini maliyyələşdirmək üçün təməl funksiyanı yerinə yetirir. Bununla yanaşı, vergitutmanın inkişafı, vergi sisteminin modernləşdirilməsi və vergi mədəniyyətinin yüksəldilməsi, dövlətin büdcə daxilolmalarının artırılmasına və iqtisadiyyatın davamlı inkişafına töhfə verir. Bu məqalədə, büdcə daxilolmalarında vergitutmanın inkişaf istiqamətləri müzakirə ediləcəkdir. Vergitutma və audit sahələrində büdcə daxilolmalarının artırılması və idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi, dövlət maliyyəsinin səmərəli istifadəsi və iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafı üçün əhəmiyyətli rol oynayır. Bu istiqamətlərdə inkişafın təşviq edilməsi, həm yerli, həm də beynəlxalq təcrübələrə əsaslanaraq, müxtəlif təşəbbüslərin həyata keçirilməsini tələb edir.

Açar sözlər: vergi auditi, vergitutma, büdcə gəlirləri, dövlət büdcəsi, vergi sistemi

Elmar Aliyev
Azerbaijan University
Master student
<https://orcid.org/0009-0000-5929-657X>
elmar.aliyev.3005@gmail.com

Development Directions of Taxation and Audit in Budget Revenues

Abstract

The article discusses the development directions of taxation and audit in modern conditions. In recent years, continuous economic reforms carried out in our country in the field of modern taxation based on international experience are very appropriate. Taxation and audit play a major role in ensuring the accuracy and transparency of these revenues. This article will consider the development directions of taxation and audit in budget revenues. Taxation plays an important role in terms of collecting financial resources of the state and implementing its economic policy. Taxes, which are one of the main sources of budget revenues, perform a fundamental function in financing social and infrastructure projects of the state. At the same time, the development of taxation, modernization of the tax system and raising tax culture contribute to increasing state budget revenues and sustainable development of the economy. This article will discuss the development directions of taxation in budget revenues. Increasing budget revenues and improving management in the areas of taxation and audit play an important role in the efficient use of public finances and sustainable development of the economy. Promoting development in these areas requires the implementation of various initiatives, based on both local and international experiences.

Keywords: tax audit, taxation, budget revenues, state budget, tax system

Giriş

Hal-hazırkı vaxtda Azərbaycanın maliyyə təşkilatlarının beynəlxalq kapital bazarına qoşulması, xarici investorlar üçün cazibədar investisiya mühitinin yaradılması, ölkəmizdə mövcud olan maliyyə sisteminin beynəlxalq aləmdə qəbul olunan şərtlərə uyğulaşdırılması nöqtəyi-nəzərindən audit və vergi sisteminin mütərəqqi şərtlər səviyyəsində yenidən qurulması ən aktual problemlər kimi qarşıya çıxmışdır. Hal-hazırda da gündəlik həyatımızda rast gəldiyimiz iqtisadi cinayətlərin və dövlət vəsaitlərindən qanunsuz istifadə hallarının minimumlaşdırılmasında dövlətin vergi nəzarətinin daha da gücləndirilməsi mühüm rol oynayır.

Büdcə daxilolmaları dövlətin iqtisadi və sosial inkişafını təmin edən əsas maliyyə mənbələrindən biridir. Bu daxilolmaların artırılması və düzgün idarə olunması, həm də iqtisadi sabitliyin qorunması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Vergitutma sistemi dövlətin büdcə daxilolmalarının əsasını təşkil edir. Vergi siyasətinin düzgün qurulması, iqtisadiyyatın inkişafı və büdcə gəlirlərinin artırılması üçün vacibdir. Vergi bazasının genişləndirilməsi, iqtisadi fəaliyyətin daha geniş spektrini əhatə etməklə büdcə daxilolmalarının artmasına imkan verir. Bu məqsədlə, qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın tənzimlənməsi və daha çox mülkiyyət sahibinin vergi sisteminə daxil edilməsi lazımdır. Bununla da vergi verənlərin sayı artacaq və büdcə daxilolmaları daha da güclənəcəkdir. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ilə vergi idarəetməsi daha şəffaf və səmərəli hala gəlir. Elektron vergi bəyannamələri, onlayn ödəmə sistemləri və digər rəqəmsal platformalar, vergi ödəyicilərinin yükünü azaldır və vergi toplama prosesini sürətləndirir. Bu da vergi daxilolmalarını artırır və dövlətin büdcə gəlirlərini təmin etməkdə effektivliyi artırır.

Tədqiqat

Vergi qanunvericiliyinin daha şəffaf və müasir prinsiplərə uyğunlaşdırılması, vergi yığımı prosesinin təkmilləşdirilməsinə xidmət edir. Yeni texnologiyalar və məlumat bazaları tətbiq edilməklə, vergi ödəyicilərinin məlumatları asanlıqla toplana bilər və bu, vergi orqanlarının işini sürətləndirir. Vergi qanunlarının daha sadələşdirilməsi və vergi ödəyicilərinin hüquq və vəzifələrinin aydın şəkildə müəyyən edilməsi lazımdır. Elektron vergi bəyannamələri, ödəmələr və monitoring sistemlərinin tətbiqi ilə vergi idarəçiliyi daha şəffaf və səmərəli hala gəlir. Bununla yanaşı, süni intellekt və analitik alətlərin vergi yoxlamalarında tətbiqi, vergi ödəyiciləri ilə dövlət arasında daha güvənli və sürətli əlaqələr yaradır. Vergi ödəyicilərinin vergi qanunları barədə məlumatlılığını artırmaq və vergi ödəmək mədəniyyətini inkişaf etdirmək üçün təbliğat və maarifləndirmə işləri gücləndirilməlidir. Bu həmçinin vergi orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, həm də büdcə daxilolmalarının artmasına gətirib çıxarır. Beynəlxalq əməkdaşlıq və vergi məlumatlarının mübadiləsi, vergidən yayınma hallarının qarşısını almaq üçün vacibdir. Qlobal vergi şəbəkələrinin gücləndirilməsi, şirkətlərin və fərdi şəxslərin vergi öhdəliklərini yerinə yetirmələrini təmin edir.

Vergitutmadan əldə edilən gəlirin məbləği bilavasitə vergi potensialı ilə bağlıdır. Vergi yığımında əsas ümummilli məqsədlərin həlli, antiböhran layihələrin artımı və sabit məhsuldar iqtisadi inkişafa yiyələnməkdən ötrü vergi potensialının obyektiv qiymətləndirilməsi potensialı ortaya çıxır ki, bu zaman verginin vəziyyəti haqqında ekstrospektiv məlumatlara ciddi ehtiyac duyulur (Musayev, Kəlbəyev, 2002). Vergitutmanın inkişafı üçün ilk növbədə vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi vacibdir. Dövlətlər, dəyişən iqtisadi şəraitə uyğun olaraq, vergi qanunlarını yeniləməli və biznes mühiti ilə əlaqəli dəyişiklikləri nəzərə almalıdırlar. Şəffaf və sadə vergi qanunları vergi ödəyiciləri üçün anlaşılabilir olur və vergi ödəmək istəyini artırır. Vergi qanunlarının təkmilləşdirilməsi, həmçinin vergi yığımı ilə bağlı hüquqi boşluqları aradan qaldırmaq üçün vacibdir. Bəzi ölkələrdə vergi ödəyicilərinin hüquq və vəzifələri hələ də tam aydınlaşdırılmamışdır. Bununla əlaqədar olaraq, vergi ödəyicilərinə düzgün məlumat verilməli və onlara vergi ödəmə prosedurlarını asanlaşdıran alətlər təqdim edilməlidir. Vergitutmanın inkişafında texnologiyaların rolu önəmlidir. Elektron vergi idarəçiliyi sistemlərinin tətbiqi, vergi ödəyicilərinin dövlətə verdikləri məlumatları daha sürətli və düzgün şəkildə yığmağa imkan yaradır. Vergi bəyannamələrinin onlayn təqdim edilməsi, ödəmələrin rəqəmsal sistemlər üzərindən həyata keçirilməsi, vergilərin daha səmərəli və şəffaf şəkildə toplanmasını təmin edir. Eyni zamanda, vergi idarəçiliyində süni intellekt və böyük verilənlər (big data) istifadə edilə bilər. Bu texnologiyalar vasitəsilə vergi müfəttişləri, vergi ödəyicilərinin fəaliyyətini daha

sürətli və effektiv şəkildə izləyə bilər, vergi ödəmələrində şəffaflıq təmin olunur və vergi ödəyiciləri ilə əlaqə asanlaşar.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin bir növü olan audit dövlətin və biznesmenlərin mənafeyi ilə bağlı məsələlərin effektiv həllinə imkan yaradan obyektiv, qərəzsiz və müstəqil analitik-nəzarət infrastrukturudur (Abbasov, Abbasov, 2017). Audit proseslərinin daha müasir və şəffaf şəkildə həyata keçirilməsi üçün avtomatlaşdırılmış sistemlərin tətbiqi zəruridir. Böyük verilənlər və süni intellekt texnologiyalarının audit sahəsində istifadəsi, düzgün yoxlama və təhlillərin aparılmasına imkan yaradır. Bu, büdcə daxilolmalarında daha dəqiq nəticələr əldə etməyə kömək edir. Dövlət və özəl sektorda aparılan audit proseslərinin inteqrasiya olunması, büdcə daxilolmalarının optimallaşdırılması üçün faydalıdır. Dövlətin maliyyə idarəçiliyi və özəl sektorun iş metodlarının birləşdirilməsi, maliyyə resurslarının daha səmərəli idarə olunmasına şərait yaradır. Auditin yalnız illik yoxlama ilə məhdudlaşmaması və müntəzəm olaraq təkrarlanan auditlər və izləmə mexanizmlərinin tətbiqi, büdcə daxilolmalarının düzgünlüyünü təmin edir.

Vergi yoxlamalarının effektivliyini artırmaq, büdcə daxilolmalarının düzgün və tam yığılmasına zəmin yaradır. Audit proseslərinin daha müstəqil və peşəkar şəkildə həyata keçirilməsi, həmçinin vergi yoxlamalarının avtomatlaşdırılması, vergi sistemindəki yanlışlıq və manipulyasiyaların qarşısını alır. Təkrarlanan auditlər və mütəmadi yoxlamalar, vergi ödəyicilərinin maliyyə fəaliyyətlərini yaxından izləməyə imkan verir. Həmçinin, vergi orqanları tərəfindən tətbiq olunan təzyiqlərin qarşısını almaq üçün auditlərin şəffaf və ədalətli şəkildə aparılması vacibdir. Vergitutmanın inkişafı və büdcə daxilolmalarının artırılması üçün vergi endirimləri və təşviqədgici tədbirlər də tətbiq oluna bilər. Bu, xüsusilə kiçik və orta sahibkarlıq üçün çox vacibdir. Vergi endirimləri və təşviqləri iş adamlarını vergi ödəməyə təşviq edir və ölkənin iqtisadiyyatını stimullaşdırır. Eyni zamanda, vergi ödəməkdə çətinlik çəkən fərdi şəxslərə də müəyyən güzəştlər təklif edilə bilər (Kəlbəyev, 2015).

Yeni vergi növlərinin tətbiqi, xüsusilə dijital iqtisadiyyat və yeni iş sahələrinin tənzimlənməsi vacibdir. Bu sahələrdə tətbiq ediləcək yeni vergi növləri, həm də mövcud vergilərin modernləşdirilməsi büdcə daxilolmalarının artmasına xidmət edəcəkdir. Vergi firıldaqçılığına qarşı mübarizə və vergi inzibatçılığının gücləndirilməsi, büdcə daxilolmalarının artırılmasına yönəlmiş başqa bir mühüm addımdır. Vergi firıldaqçılığı və qeyri-qanuni vergidən yayınma halları büdcə daxilolmalarına ciddi ziyan vurur. Bu növ hallara qarşı ciddi mübarizə, həmçinin vergi mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi, vergi ödəyicilərinin daha məsuliyyətli davranmalarını təmin edəcəkdir. Auditin düzgün həyata keçirilməsi, büdcə daxilolmalarının və xərclərinin şəffaflığına və səmərəliliyinə kömək edir. Audit, dövlət maliyyəsinin düzgün idarə olunmasını təmin etmək və resursların israfının qarşısını almaq üçün əhəmiyyətlidir. Dövlət büdcəsinin düzgün istifadə olunmasını təmin etmək üçün maliyyə auditinin rolu artırılmalıdır. Auditorlar, büdcə daxilolmalarının düzgün toplanıb toplanmadığını, xərclərin qanunla müəyyən olunmuş qaydalara uyğun olub-olmamasını araşdırmalı və nəticələrini ictimaiyyətə açıqlamalıdır. İdarəetmə sistemlərinin təkmilləşdirilməsi və audit proseslərinin daha da avtomatlaşdırılması vacibdir. Dövlət büdcəsinin idarə olunmasına dair ictimai nəzarətin artması, dövlət orqanlarının fəaliyyətinin şəffaflığını təmin edir. Auditin bu sahədəki rolu, dövlətin büdcə siyasətinin effektivliyini qiymətləndirmək və hər hansı yanlış və ya qeyri-qanuni xərcləri aşkar etməkdir. Nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsi və auditin tam şəffaf olması, büdcə daxilolmalarının düzgün istifadəsinə zəmanət verir. Auditin inkişafı yalnız maliyyə hesabatlarının yoxlanılması ilə məhdudlaşmamalıdır. Risklərin qiymətləndirilməsi və gələcəkdə baş verə biləcək maliyyə və idarəetmə böhranlarına qarşı qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi də əhəmiyyətlidir. Audit, potensial riskləri öncədən aşkar edərək, maliyyə idarəetməsinə daha sağlam və dayanıqlı edir. Audit sahəsində yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin yetişdirilməsi və onların təkmilləşdirilməsi vacibdir. Təhsilin gücləndirilməsi və mütəxəssis potensialının artırılması, auditin keyfiyyətini artıraraq, büdcə daxilolmalarının düzgünlüyünün və şəffaflığının təmin olunmasına kömək edəcəkdir. Belə ki, vergi nəzarəti bir istiqamətdən dövlət büdcəsinə lazımi maliyyə vəsaitlərini lazımi vaxtda reallaşdırır, digər tərəfdən isə vergi ödəyicilərinin intizamlı davranışına nəzarət edir. Vergi nəzarəti səlahiyyətli dövlət orqanlarının tam və məqsədyönlü işini özündə ehtiva edən vergitutma sahəsində mövcud qanunvericiliyin tələblərinə əsaslanır və vergiyə dair tələblərin həyata keçirilməsi ilə bağlı məlumatların toplanmasına və təhlilinə yönəldilir. Bu nəzarət növünün son

məqsədi vergi qanunvericiliyinin pozulması hallarını operativ şəkildə aşkar etmək, onlara qarşı qəti tədbirlər görmək və son nəticədə bütün sahibkarlıq subyektləri üçün bərabərlik və ədaləti təcəssüm etdirən əlverişli vergi mühitinin yaradılmasıdır (Khodov, 2013).

Büdcə daxilolmalarının artması və düzgün idarə edilməsi üçün vergitutma və audit sahələrində ciddi inkişaf tələb olunur. Vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi, rəqəmsal vergi sistemlərinin tətbiqi və vergi nəzarətinin gücləndirilməsi ilə vergi daxilolmaları artırılacaqdır. Eyni zamanda, auditin gücləndirilməsi və şəffaflıq səviyyəsinin yüksəldilməsi, dövlət maliyyəsinin düzgün istifadəsini təmin edəcək və nəticədə büdcə daxilolmalarının daha səmərəli və ədalətli şəkildə istifadə edilməsinə zəmin yaradacaqdır. Bu istiqamətdə atılacaq addımlar, həm iqtisadi sabitliyi təmin edəcək, həm də dövlətin sosial layihələrinə və infraqurata daha çox maliyyə vəsaiti ayırmağa imkan verəcəkdir.

Nəticə

Nəticə olaraq, vergitutma və audit sahələrində inkişaf istiqamətləri, büdcə daxilolmalarının səmərəli şəkildə idarə olunmasına və iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafına müsbət təsir göstərir. Yeni texnologiyaların tətbiqi, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi, bu istiqamətlərin inkişafını sürətləndirəcəkdir. Büdcə daxilolmalarında vergitutmanın inkişafı, yalnız vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi ilə mümkün deyil. Bununla yanaşı, vergi mədəniyyətinin yüksəldilməsi, texnoloji infraqururların inkişaf etdirilməsi, beynəlxalq əməkdaşlıq və şəffaflıq tədbirlərinin gücləndirilməsi də vacibdir. Dövlətlər bu istiqamətdə addımlar atmaqla, vergi yığıcı prosesini daha şəffaf, düzgün və səmərəli edə bilərlər. Nəticədə, büdcə daxilolmalarının artması və iqtisadiyyatın davamlı inkişafı təmin edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. Abbasov, A.B., Abbasov, S.A. (2017). *Biznesin əsasları*.
2. Kəlbəyev, Y. (2015). *Fiskal siyasət və milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi problemləri*. "Təfəkkür" nəşriyyatı.
3. Khodov, L.G. (2013). *Nalogi i nalogovoe regulirovanie ehkonomiki*. Uchebnoe posobie.
4. Musayev, A.F., Kəlbəyev, Y.A. (2002). *AR vergi xidməti: islahatlar və nəticələr*. "Təfəkkür".
5. Semenov, K. (1998). *Mezhdunarodnye ehkonomicheskie otnosheniya*.
6. Əliyev, İ. (2023). *İnkişaf məqsədimizdir*.
7. Əlirzəyev, Ə. (2022). *İqtisadi tərəqqi və siyasi idarəetmənin əsasları*. Elm.
8. Əliyev, İ. (2010). *Mövcud şəraitdə iqtisadi tərəqqi modeli*.

Daxil oldu: 08.12.2024

Qəbul edildi: 13.03.2025